

MODERNİZMİN KAMUSAL ALAN PARAMETRELERİ VE DİN¹

Kemaleddin TAŞ*
Handan (ÖZDEMİR) BERKÖZ**

ÖZET

Bu araştırmada, sosyal bilimlerde önemli tartışma alanlarından biri olan kamusal alan kavramının modernizmle ilgili olan parametreleri, din perspektifinde incelenmiştir. Kökenleri Eski Yunan ve Roma dönemlerine kadar uzanan Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkan Aydınlanma Felsefesinin esas konularından biri olan kamusal alan, devletin ve toplumun arasında yer edinmeye çalışan politik bir alan olmasından dolayı sürekli gündemdeki sıcaklığını korumuştur.

Başta politik, ekonomik, kültürel ve toplumsal olgular olmak üzere birçok unsur kamusal alanda rol oynamaktadır. Bu bağlamda kamusal alanın geçirdiği evrim, mahiyeti ve sınırları birçok düşünür tarafından ele alınmış ve tartışılmıştır. Her dönemin hâkim dünya görüşü, kamusal alan düşüncesini ve eleştirisini etkilemiştir. Bu doğrultuda araştırmada, modern dönemden hareketle kamusal alan ve din ilişkisi parametreler bağlamında tartışılmış ve konu ile ilgili sosyolojik analiz ve tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Alan, Özel Alan, Modernizm, Din.

MODERNISM AND RELIGION IN THE PUBLIC SPHERE PARAMETERS

ABSTRACT

In this study, the parameters of public sphere, related with modernism, which is one of the most important debates in social sciences are analyzed in the perspective of religion. The public sphere of which origins date back Ancient Greek and Roman Period and it is one of the basic themes of Enlightenment philosophy emerged with French Revolution. Due to the being a political realm trying to gain a place between state and society, the public sphere has always remained on the agenda.

---

¹ Bu makale, Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ danışmanlığında Handan ÖZDEMİR tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olan "Modern ve Postmodern Parametreler Bağlamında Kamusal Alan ve Din" adlı araştırma esas alınarak kaleme alınmıştır.

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, kemaleddintas@sdu.edu.tr

** Arş.Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, handanozdemir@sdu.edu.tr

Many factors especially political, economical, cultural and social facts play role in the public sphere. In this sense the evolution, nature and limits of the public sphere have discussed by many philosophers. The dominant worldview of each time has influenced the idea of public sphere and its criticism. Accordingly in this study; departure from modern period, the relation between public sphere and religion are discussed and sociological analyzes related with the issue are carried out.

Key Words: *Public Sphere, Private Sphere, Modernism, Religion.*

1. GİRİŞ

Modern dönemin en çok tartışılan konularından birisi de kamusal alan kavramıdır. Yunan ve Roma dönemlerinde de kullanılan bu kavram, insanlığın yaşadığı değişim ve dönüşümlerle yakından ilgilidir. Modernizmle beraber her alanda meydana gelen değişimler, modern döneme kadar kullanılan ve geçerli olan kamusal-özel “alan” anlayışını bütünüyle değiştirmiştir². Bu çerçevede ele alındığında Aydınlanma sürecinin oldukça önemli olduğu görülmektedir. Aydınlanma hem dolaylı ekonomik ve sosyal neticeleri nedeni ile hem de akılsal devrimin alt yapısı bağlamında “modern toplum”un entelektüel temellerini oluşturmuştur. Dolayısıyla Aydınlanma, tarihsel olarak 18. yüzyılda Fransa’da, mutlak bir inanç duyulan aklın işlevsel kılındığı bir ortamda, geçerli olan değerler ve toplumsal kurumların eleştirisini esas alan entelektüel bir harekettir³. Aydınlanma düşüncesinin iddiasına göre insan, akıl ve bilim sayesinde tarih boyunca tutsağı olduğu saçma, yanlış, akıldışı gelenek ve inançların, hurafelerin etkisinden kurtulacak, kendisine ve evrene akıl ve bilimle yaklaşarak, doğaya mahkûm olmadan kendi hayatını yeniden düzenleyebilecektir⁴. Aslında amaç, özünde kötü olduğuna inanılan hurafe ve mitlerle dolu eski düzenden, özünde iyi ve özgürleştirici olarak kabul edilen aklın düzenine geçmektir. Dolayısıyla her türlü felsefi ve toplumsal düşünce, akla ve akılla somutlaşan ilkelere yaslanmak zorundadır⁵. Bundan dolayı, Aydınlanma ile birlikte daha sonra kamusal alan için önemli bir problematik olan din kurumunun yeri belirlenmiştir. İnsanları kötü bir kadere mahkûm eden iddiaların yerine, akıl kavramı yerleştirilmiştir. İnsanın kendi hayatında söz hakkının olabilmesi, Tanrının egemenliğinden kopması aklın ve bilimin egemenliğine dayandırılmıştır.

---

² Handan Özdemir, Modern ve Postmodern Parametreler Bağlamında Kamusal Alan ve Din, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2015, s.38.

³ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İstanbul, İletişim Yay., 1999, s. 16.

⁴ Ahmet Karadağ, “Postmodernite ve Kamusal Alan: Mutlak Hakikat Arayışının Sonu”, Ed.: Ahmet Karadağ, Kamusal Alan ve Türkiye, Ankara, Asil Yay., 2006, s. 48.

⁵ Çiğdem, a.g.e., s. 13-14.

Modern kamusal alan kavramı, devrimler çerçevesinde ortaya çıkan düşünceler ve toplumsal yapıyla şekillenmiştir. Bu bağlamda kamusal alanın temel özellikleri, sınırları ve önemi tartışılırken anlam kazandığı düşünsel ve toplumsal şartlar, özellikle dikkate alınmalıdır. Bu açıdan bakıldığında modernitenin temel karakteristiklerinin, kamusal alanın ilkelerini de belirlediği görülmektedir⁶.

Üzerinde bir anlaşmaya varılamamasıyla birlikte, birbirlerinin yerlerine de kullanılan ve tanımlanan modernlik ve modernleşme kavramlarında modernleşme daha çok Avrupa kaynaklı toplumlarda yaşananlara öykünmek suretiyle batılılaşma veya farklı şekillerde devam eden farklı modernlikleri temsil ederken; modernlik ise Avrupa merkezli var oluş ve değişim süreçlerinin adı olmaktadır. Modernizm ve modernleşmeyle ilişkilendirilebilecek birçok sosyal kavram literatürde bulunmaktadır. Ancak modernliğin kamusal alan ile ilgili temel göstergelerinin aşağıdaki ana karakterlerden (bireyselleşme, akılcılık, ulus-devlet, laiklik ve yurttaşlık) kaynaklandığını ifade etmek mümkündür. Şimdi, bizim temel aldığımız/öncelediğimiz modernizmin kamusal alan parametrelerini, din ile ilişkilerini de irdeleyerek analiz etmeye çalışacağız.

2. BİREYSELLEŞME

Aydınlanma felsefesi sonucunda ortaya çıkan Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi, doğal ve sosyal bilimlerde yaşanan ilerlemelerle birlikte, buharlı makinenin bilim dünyasına kazandırılması ve yeni toplumsal grupların doğuşu gibi gelişmelerin öncesi geleneksel; sonrası ise modern olarak tanımlanmıştır. Tönnies; geleneksel toplumun, merkezileşme eğilimlerinin görülmediği, ailenin ve birincil grup ilişkilerinin egemen olduğu ve “biz” duygusunu paylaşan bireylerden meydana geldiğini, modern toplumun başrolünde “ben”i oluşturmaya çalışan ve özerk hareketleriyle dikkat çeken otonom ve özgür bireyin olduğunu belirtmiştir. Modern toplumda birey, geleneksel toplumdaki gibi edilgen değil etken olmakla birlikte; geleneksel topluluk anlayışında zihniyetin merkezine yerleşen “kader”, modern toplumda yerini “tercih” anlayışına bırakmıştır⁷. Diğer bir deyişle, geleneksel toplum anlayışı, birbiri içine geçmiş, ayrılmaz süreçler olan Aydınlanma ve Sanayi Devrimleri ile değişerek modern bir dönem başlatmıştır. Bu dönem, dinin özellikle kamusal

---

⁶ Cemile Zehra Köroğlu, “Modern Kamusal Alana Eleştirel Yaklaşımlar: Genel Bir Değerlendirme” (Postmodernizm, Feminizm ve Din), *Turkish Studies*, 8/6, Ankara, 2013, s.434.

⁷ Mehmet Süheyl Ünal, “Bireycilik ve Din”, Ed.:Niyazi Akyüz-Ihsan Çapcıoğlu, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, 2012, s. 224.

alandan çekilmesiyle tanımlanan sekülerleşme ve bireyleşme ile öne çıkan değişimlerin dönemi olma özelliğindedir⁸.

Bireysellik teması, çok sayıda farklı ifadelerle sahiptir. Aslında, “iç insan” tanımlanamaz bir varlık olduğundan dolayı onun keşfi, hayat boyu bir araştırmayı içermektedir⁹. Bireyselleşmeyi insanlığın bir öyküsü olarak ele aldığımızda, onun modernizmin getirdikleri karşısında güven duygusunu korumak istemesi ile birlikte süreç içerisinde çatışmanın bir ürünü olarak da ortaya çıktığını görüyoruz. Bu bağlamda bireyselleşme, ilk zamanlarda toplumsal ve iktisadi anlamda hür ve özerkliği çağrıştıran bir kavram ve bununla birlikte bir süreçken, bugün insanoğlunun korktuğu yalnızlık ve yabancılaşmayla aynı anlama gelmeye başlamıştır. Bunun temelinde ise Aydınlanma düşüncesinin ürünü olan akıl ve birey anlayışı doğrultusunda her insanın kendi kaderini tayin edebilecek bir iradeye, akla ve kendi kendini geliştirme hakkına yani “aydınlanma” hakkına sahip olma düşüncesi yatmaktadır. Bu, inancın siyasal insana uygulanması, sıradan her insanın siyasal bilgiye sahip olabileceği, dolayısıyla da topluluğu ilgilendiren her konuda bireyin akla dayalı tartışma aracılığıyla iyi bir toplum kurabileceği sonucunu getirmektedir. Eğer kişiler, bu bilgili ve eleştirel tartışma sürecine eşit ve özgür koşullarda (temel hakların garantisi altında) girerlerse, toplumsal meseleler etrafında her seferinde ve herkes tarafından adil ve doğru olan (rasyonel) sonuçlara varılabilir. Burjuva kamusal topluluğunun, yasaların kaynağını kamuoyuna yani “kamusal akla” dayandırmalarının arkasındaki felsefe de budur¹⁰.

Birey olmak, modernitenin insanlığa sunduğu önemli bir değerdir. Fakat bu bireylik, zorla elde edilen bir kimlik haline gelmiştir. Bu durum birey olma sürecinin yitip gitmesine neden olmaktadır. Birey olmanın en önemli sorumlusu da Horkheimer’ın dikkat çektiği “araçsal akıl”dır. Araçsal akıl, bir yandan insanların hayatlarını özgürleştiriyor görünürken, bir yandan da onları gelişen teknolojiye mahkûm ettiği için özgürlüğü zedelemektedir. İnsanların yabancılaşması da araçsal aklın bir ürünüdür. Araçsal akıl, insanların hayatlarının, var olma deneyimlerinin sömürgeleşmesine yol açmıştır. Araçsal akıl, bireyi dünyevi olarak tükettiğinden dolayı, onu gerçekten bireyleştirmek, zenginleştirmek yerine, onu sosyo-psişik ve ontik çatışmaların içine

---

⁸ Ergun Temizkaya, *Postmodern İmge Toplumu: Sosyo-Psikolojik ve Felsefi Bir Analiz*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2015, s. 48.

⁹ Thomas Luckmann, *Görünmeyen Din “Modern Toplumda Din Problemi”*, Çev.: Ali Coşkun-Fuat Aydın, Rağbet Yay., İstanbul, 2003, s.104.

¹⁰ Meral Özbek, “Kamusal Alanın Sınırları”, Ed.: Meral Özbek, *Kamusal Alan*, Hil Yay., İstanbul, 2004, s. 42.

sürüklemektedir. Böylece, bizzat gelişmesini amaçladığı bireyi yıkan, modernitenin yine kendisi olmaktadır¹¹.

Bireysellik bütün metafizik bağlarından kopmuş ve sadece bireyin maddi çıkarlarının bir birleşimi haline gelmiştir. Böylelikle birey, toplumu farklı çıkarların serbest bir pazarda otomatik etkileşimi yoluyla ilerleyen bir mekanizma olarak gören burjuva liberalizminin teori ve pratiğinin merkezine yerleşmektedir¹². Bir arada yaşamının kültürünü edinme manasında kamu hayatları da özel hayatların işgaline uğramış, kamusal hayat bireysellik anlamında yaşanmaya başlamıştır. Modern birey için “kamu” saf bir biçimde “özel” bilgilerin arandığı bir alandır. Bundan dolayı gerçek hayat, özel alana mahkûm edilmiştir; toplum hayatı ise bir baskı aracından farklı görülmemektedir¹³.

Horkheimer, kitle kültürünün sunduğu bütün araçların ve kolaylıkların, bireyselliği önererek birey üzerindeki toplumsal baskıları güçlendirdiğini ve bireyin direnme gücünü, modern toplumun atomize edici işleyişi içinde kendini muhafaza etme imkânını elinden aldığını belirtmektedir¹⁴. Modern dönemlerin bireysellik söylemi altında birey olmaya koşullanması ile insanlar, kapitalizmin içine çekilmektedir. Kapitalist sistem de bireyselleştirmeyi her geçen gün felsefî yollarla denemekte ve kahir ekseriyette de başarılı olmaktadır.

Modern insan, din ve aile ile ilgili aktivitelerini kamusal değil, özel yaşamında gerçekleştirir. Bu kavramın ifade ettiği mana, dinin ve ailenin toplumsal alandan çekilip, özel alanda tercih konusu haline gelmesidir. Böyle bir din anlayışı, birey için gerçek olsa da toplumsal anlamda bir dünya inşa etmeyebilir¹⁵. Kişiler kamusal hayatında yaptığı işleri dine bağlamayabilir; buna karşılık, özel alanında dinsel değerlerine tam olarak bağlı davranabilir. Buradan anlaşıldığı üzere din; kamusal olduğu sürece rasyonel değildir; rasyonel olduğu sürece de kamusal değildir. Böylece dinin geleneksel olarak bütün anlam verici niteliği kaybolmaktadır. Bu durum, dini dayanıksızlaştırmakta¹⁶ ve dinin, geleneksel görevinden kopuşu simgelemektedir. Dinin dünya-kurucu potansiyeli böylelikle; alt dünyalar,

---

¹¹ Mehmet Ali Özkan, *Türk Sinemasında "Bireysellik" Okumaları: "Kaybedenler Kulübü" Ve "Pandora'nın Kutusu Örnekleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Mayıs, 2012, s. 49-50.

¹² Max Horkheimer, *Akil Tutulması*, Çev.: Orhan Koçak, Metis Yay., İstanbul, 2010, s. 152.

¹³ Arslan Topakkaya, "Modern Birey" Kültü, *Felsefe Dünyası*, C. 45, S. 45, 2007, s. 42-51.

¹⁴ Horkheimer, a.g.e., s. 166.

¹⁵ Bkz: Karel Dobbelaere, "Sekülerleşmenin Üç Yüzü: Toplumsal, Kurumsal ve Bireysel Sekülerleşme", Haz.: Ali Köse, *Laik Ama Kutsal*, Etkileşim Yay., İstanbul, 2006, s. 115.

¹⁶ Mehmet Süheyl Ünal, *Modern Toplumda Dinsel Bireycilik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, s. 125-126.

parçalanmış anlam dünyaları ve birçok durumda da çekirdek aileden öteye geçmeyen akla uygun yapılarla sınırlı kalmaktadır¹⁷.

Modern bireyin zihni, sürekli değişen toplumsal içeriklerde gezmektedir. Bu durum, din üzerinde de etkisini göstermektedir¹⁸. Modern hayatın getirdiği hoşnutsuzluğa dayanabilmek için en uygun toplumsal alan, özel hayattır. Kamusal yaşamda ezilen birey, yaşadığı toplum içerisinde kendini gerçekleştirmek için böyle bir alana sahiptir. Kamusal alanda yapılamayan bütün faaliyetler özel alana bırakılmaktadır. Böylelikle din de bireyselce yaşanabilmesi için özel alana bırakılmıştır. Hakikaten de özel hayat, kurumsallaşmadan uzak bir alandır¹⁹. Özel alan, ferdin katıldığı ve muhtelif gönüllü ilişki şekilleriyle kendisini gerçekleştirmesinin umulduğu, ekonomik ve politik alandan ayrı, bir toplumsal yaşam alanıdır. Berger'e göre din, tabiatıyla, siyasi ve ekonomik olayların kamusal alandaki gücünden soyutlanmaktadır. Berger, dini özel alana ait bir kurum olarak nitelemektedir. Ayrıca fert, din ile işin yürümediğini fark ettikçe, dinin etkide bulunabileceği başka yaşam alanları aramada daha gayretli olur ki o da özel ilişkiler alanıdır. Böylelikle dindar fert, özel hayatını dinsel inançlarına göre biçimlendirmede büyük bir esnekliğe ve serbestliğe sahip olacaktır²⁰. Bu serbestlik ve özel hayatın kurumsal yapısının zayıflığı, modern bireyi boşluğa sürükleyebilir. Bu noktada birey, özel alanda kendini yurtsuz hissetmesinin sonucunda kendisi için yeni yurt inşa etmeye gayret gösterir. Bu gayretler kimi fert için olumlu sonuçlanırken, kimi için olumsuz sonuçlanmaktadır²¹. Modernliğin özgürleştirici gücü, etkisini en çok bireycileşmede göstermektedir. Modern toplum bireysellik-uyumlu ideoloji ve ahlak sistemlerini de beraberinde getirmiştir. Fakat bireycileşmenin bedeli, bir anlamda, yabancılaşmadır. Modernlikten uzaklaştırıcı hareketler, bireyi bu yalnızlık ve yabancılıktan kurtararak güvenli, toplu, dayanışmacı yapılara kavuşturma amacı taşımaktadır²². Sonuç olarak, bireyselleşmenin kamusal alan görüntüsüyle başlayıp özel alana taşınan bir olgu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

3. AKILCILIK: RASYONALİTE

Modernizm düşüncesi, bir Aydınlanma ruhu olarak sürekli bir gelişme ve ilerleme anlayışı üzerine oturmaktadır. Bu gelişme, Aydınlanma

¹⁷ Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye; Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*, Çev.: Ali Coşkun, Rağbet Yay., İstanbul, 2011, s.236-237.

¹⁸ Bkz: Peter L. Berger, Brigitte Berger, Hansfried Kellner, *Modernleşme ve Bilinç*, Çev.: Cevdet Cerit, Pınar Yay., İstanbul, 1985, s. 203.

¹⁹ Ünal, a.g.t., s. 126-127.

²⁰ Peter L. Berger, , "Dini ve Toplumsal Kurumların Değişimi", Der. ve Çev. Adil Çiftçi, *Din ve Modernlik: Toplum Bilim Yazıları I*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, s. 163-166.

²¹ Berger vd., a.g.e., s. 207.

²² Ünal, a.g.t., s. 127-128.

felsefesine göre belli bir gayeye sahip olmakla birlikte asıl amacın ideal toplum düzenini yakalamak olduğu görölmektedir. “Aydınlanma, bireyin eğitimini, onu hem ailesinin hem de bizzat kendi tutkularının dayattığı, dar, akılcı olmayan görüşten kurtarıp, akılcı bilgiye ve aklın eylemini örgütleyen bir topluma katılmasını sağlayan bir felsefesidir²³.

Akıl ve rasyonel bilgi ve bilime olan teslimiyet, Avrupa’da 18. yüzyılda Aydınlanma denen ve modern dünyanın kendisi aracılığıyla meydana geldiği ve yapısal farklılıklarla ilintili kültürel, entelektüel ve ideolojik olarak kendisini meydana getiren kapsamlı hareketin ve zihniyet birliğinin ilk ortaya çıkışını sağlamıştır. Akıl 17. yüzyıldan sonra gerçekleşen (fakat kökleri daha da gerilere giden) kapitalist sanayileşme süreçlerinde oluşan modernleşme sürecinin birincil ve bünyesel bir parçasıdır²⁴. Bu bağlamda modernlik projesinin kaynağına aklın yerleştirilmesi temel bir esas olmuştur. Bu proje modernliğin varlığını meşrulaştıran Batı dünyası için bilim, kültür ve siyasi düşünce biçiminde meydana geldiğinden akılcılık, modernlik anlayışının bütünüyle can alıcı noktasında bulunmaktadır.

Aydınlanma ile kamusal alanın en sıkıntılı konularından din kurumunun yeri de belli olmuştur. İnsanları köleliğe ve edilgenliğe mahkûm eden argümanlar üreten din kurumunun yerine, ilerleme ve iyimserliği ifade eden akıl kavramı konmuştur. İnsanın toplumsal bir aktör olarak kendi hayatının öznesi olabilmesi, hayatında, değer ve eylemlerinde, Tanrının egemenliğinden çıkarak aklın ve bilimin egemenliğine bağlanmıştır. Batı düşünce tarihinde insanın ilk özgürlüğü, kilise, yani Tanrı karşısında elde edilen bir özgürlüktür. Nitekim Aydınlanma süreci ve aklın mutlak egemenliğinin kabulünden sonra moderniteyi belirleyen diğer bilimsel, siyasal, kültürel vs. devrimler gerçekleşmiştir²⁵.

Modern kamusal alanda tartışmaya katılmanın temel esası olarak “rasyonel akıl” alındığında doğal olarak birçok toplumsal grup kamusal alandan dışlanmaktadır. Gelenek ve göreneklere dayalı herhangi bir iyi anlayışının ya da dini argümanlara dayalı herhangi bir iyi veya doğru olma zihniyetini kamusal alanda savunmak mümkün değildir. Bu durum kamusal alanın geleneksel, dini, etnik vb. gruplara karşı kapalı bir alana dönüşmesini zorunlu kılmaktadır. Bundan dolayı modern kamusal alan dışlayıcıdır²⁶.

Kamusal ve özel alan analizinde din, özel alana ait bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu analiz çerçevesinde kamusal topluluğun akıl yürütme biçimi, tamamen kamusal bir akıl yürütme olarak ifade edilmektedir.

---

²³ Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, Çev.: Hülya Tufan, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1995, s. 26.

²⁴ Chris Jenks, *Temel Sosyolojik Dikotomiler*, Çev.: İhsan Çapcıoğlu, Birleşik Yay., Ankara, 2012, s. 500.

²⁵ Köroğlu, “Modern Kamusal...”, s. 433.

²⁶ Köroğlu, “Modern Kamusal...”, s. 436.

Kamusal akıl yürütme, aydınlanma felsefesine dayalı rasyonel bir akıl yürütme şeklidir. Kamusal topluluğun tartışmalarında metafizik konular tartışma gündemine getirilemeyeceği gibi, bu tarz iddialar ve söylemler de kullanılamaz. Bu açıdan din, doğası gereği özeldir ve özel olarak kalmalıdır. Ayrıca Batı tarihinde, tarihsel bir süreç olarak din, özel alana konumlanmak zorunda kalmıştır. Modern kamu, merkezinde burjuvazi olan yeni bir toplumsal düzen vizyonunun temsili olarak ortaya çıkmaktadır. Aydınlanma düşünürleri, kilise ve onun bilgi üzerindeki tekeline karşı geleneksel siyaseti karşlarına aldıklarında, burjuvazi, bu aydınların ve zihniyetlerinin savunucusu olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece burjuva erdemi, dini hakikat anlayışının yerine geçmektedir. Diğer taraftan liberaller de mutlakiyetçi bir devlete karşı yürüttükleri bireysel hak ve özgürlük mücadelesini, burjuva bireyi adına yürütmektedir. Burjuvazinin kamusal bir topluluk olarak ortaya çıkıp iktidar için belirleyici bir güce ulaşmasıyla din, özel alana mecbur kalmaktadır²⁷.

Özel alanın içerdiği en önemli boyut, ahlaki ve dinsel vicdanın alanı olmasıdır. Batı Avrupa’da, kilise ile devletin birbirinden ayrılması ve modern felsefeyle bilimlerin gelişmesi sonucu, yaşamın anlamı, en yüksek iyi, yaşamın uydurulması gereken en bağlayıcı ilkeler gibi inançla ilgili konular, akılla halledilemeyecek ve bireylerin kendi dünya görüşlerine göre karar vermesi gereken konular olarak görülür. Bu boyut, bütün modern kamusal alan anlayışlarının temel ortak kabulü olarak görülmektedir²⁸.

Dinin rasyonelitesiyle modern kamusal alanın katı pozitivist temele dayalı rasyonelitesi aynı şeyler değildir. Dinin, insanın kendisi ve yaşadığı dünya ile ilgili gerçeklere ulaşabilmesi için zorunlu kıldığı akıl, kişiyi aynı zamanda Tanrıya ulaştıran bir akıldır. Tanrı bilgisinin yanında insan aklı ve bilgisinin sınırlılığı kabul edilir. Bu durumda insan, evreni anlamak için sahip olduğu tek araç olan aklını kullanmalı, akıl ve bilgiyle çözemediği meselelerde, dine boyun eğmelidir. Buradan yola çıkarak, dinlerin sadece metafizik olgulara yönelik olmadığı, insanın yaşam dünyası, toplumsal ve kültürel alanıyla ilgili oldukları ifade edilmelidir. Bu perspektifte, dinsel etkinlik ve pratiklerin her zaman kamusal alana ilişkin oldukları ifade edilebilir. En azından kitaplı dinler, evrensel bir daveti içermektedir. Dinler, davetleriyle, inananlarından yaşamlarını yönlendiren bir takım ilkelere uymalarını beklerler. Bu sebepten dolayı, aydınlanmanın kavradığı gibi dini, bireyin Tanrı ile olan ilişkisini düzenleyen mutlak metafiziksel bir olgu olarak algılamak mümkün değildir. Zira, evrensel davet, bireye yönelik dinlerin kapalı cemaatlerine, yani kendi kamularına bir çağrıdır. Bu nedenle modernizm bu daveti, Weber’in teorisindeki gibi bireyin ekonomik ve sosyal

---

²⁷ Cemile Zehra Köroğlu, “Kamusal Alan ve Din İlişkilerinde Yeni Dönem”, Turkish Studies – Vol. 9/5, 2014, Ankara, s. 1495.

²⁸ Köroğlu, “Kamusal Alan...”, s. 1496.

yaşamında fonksiyonel hale gelebilecek bir biçime koymaya çalışmıştır. Fakat günümüzde, dinlerin cemaat kamusalıklarını aşarak modern kamusal alana dönüştürücü bir unsur olarak girdikleri görülmektedir. Bu durumda dinler, dönüştürücü unsur oldukları kadar, dönüşüme uğrayan bir unsur olarak da yorumlanabilmektedirler. Diğer bir ifadeyle kültürel alanda, seküler ve dinsel olan arasında çatışmalar, kırılmalar ve karşılıklı geçişkenlikler görülmektedir²⁹.

4. ULUS-DEVLET

Ulusal devlet zihniyeti ve meydana gelişi dünyada milliyetçilik akımlarının doğuşunun ardından sonra genellik kazanmıştır. Milliyetçilik düşüncesinin kökenleri 1789 Fransız Devrimine ve öncesine uzanmaktadır. Bu siyasal ve sosyal olay; dünya üzerindeki birçok halk topluluklarına tesir etmiş, onları uyandırmış ve bilinçli duruma getirmiştir. Toplumsal, iktisadi ve politik sebeplere dayanan Fransız İhtilali'nden sonra; özgürlük ve eşitlik fikirlerinde ilerleme ve yayılma meydana gelmiştir³⁰.

Eşitlik ve özgürlük, modernleşmenin politik anlamda ortaya çıkarmış olduğu idealler olmasının yanında, eşit olmayan toplum yapısının tersine, vatandaşlık hakkının geçerli olması, kamusal ve özel alanda politika yapmanın insicamlaştırılması, seçme ve seçilme hakkının kazanılarak politika yapma ortamının oluşturulması ulus-devlet anlayışının önemli bir safhası olabilir. Başka bir yönden ulaştırma ve taşıma imkânlarının birbirleriyle ilişkili iş hinterlandı ve bölgelerin tek bir merkezden yönetilmesi düşüncesi, modernleşmenin ulus-devlet örgütlenmesine olanak sağlayan gelişmelerden biridir.

Modern devlet; bürokratik bir örgütlenme tarzı benimsemiş, merkezileşmiş ve rasyonelleşmiş kurumlardan oluşmaktadır. Toplum ve bireyin arasında bir ilişkinin kurulabilmesi için bir hukuk düzeninin olması gereklidir. Bu manada ulusçuluk modern devlet ve toplumun teşkilatlanma karakteristiğini belirtir. Çağdaş modernleşme zihniyetinin bakışı ile ulus-devlet örgütlenmesi, modern devletler için olumlu işleyişi üstlenmekle birlikte bir araya getirici ve bütünleştirici gibi görevleri de vardır³¹.

Modernleşme pek çok ulus-devlet için benimsenen bir tasarı olarak ele alınabilir. Modernleşme politikalarında ulus-devletlerin izlediği politik ve stratejik tahminler, imparatorlukların spekülatif bir ulus inşa etme arayışları

²⁹ Köroğlu, "Kamusal Alan...", s. 1500-1501.

³⁰ Savaş Komşu, *Ulus Devlet, Türk Ulus Devlet Yapısı, Küreselleşme ve Türkiye*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2008, s.8.

³¹ Mehmet Akgül, "Modernlik-Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din", Ed.: Niyazi Akyüz-İhsan Çapcıoğlu, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, 2012, s. 186.

olarak yorumlanır³². Görüldüğü üzere Avrupa’da gelişen ve evrensel hale gelen millet oluşturma ve ulus-devlet süreci, kimlikleşme ve “yeniden kimlik kazanma” diyebileceğimiz bir olaylar ağına sebep olmuştur. İçinde bulunduğumuz tarihten geçmişe baktığımız zaman, Fransız Devrimi bir kırılma noktası olarak kabul edilirse, modern devlet, devrimi hazırlayan, eleştiriye dayalı kahvehane ve salon kültürünün ürünü olarak düşünülebilir. Modern ulus-devlet, kamusal müzakerenin kendine yeniden yer bulabildiği bir zemin sunmuştur. Ancak müzakerelere katılımdaki sınırlamalar, başta aktörlerin katılım için ihtiyaç duyduğu nitelikler gelmek üzere, müzakere alanının özellikleri ve müzakere biçim ve nitelikleri de dâhil pek çok düzeyde değişime uğramıştır³³.

Kamusal alan, toplumsal hayat alanı olmaktan ziyade, devletin kamu olarak anlaşıldığı bir alan olmuştur. Doğal olarak ülkenin sahipleri olduğu gibi, kamusal alanın da sahipleri burjuvazi olmuştur. Bundan dolayı realize olmuş bir kamusal alanın varlığından veya özerk bir gündelik hayat kültüründen bahsetmek mümkün değildir. Ulus devletin, toplumsal hayat, dil-edebiyat ve genel manada sanat üzerinde kurduğu tahakküm nedeniyle, kerameti kendinden menkul değerler sistemi, paylaşılmayan, atalete mahkûm bir hayali payda ve gerçekte toplumun zihnî faaliyetlerini sekteye uğratan kültürel bir şizofreni yaratmıştır³⁴.

Ulus devlet yapılanmasının bu gelişmeler karşısında meydana geldiği duruma ilişkin olarak Habermas, ulus devletlerin eski kontrol gücünü kaybettiğini, uluslararası kurumların devletlerin kendi sınırları içerisindeki otoritesini paylaştığını; üstelik ulus devletin sosyal devlet mekanizmasının yetersiz kaldığını ifade eder. Küreselleşmenin meydana getirdiği bilinç, devletin sorumlu olduğu kimseler için mekânsal ortaklığın ortadan kalkmasına, bundan dolayı da devletin iktidarının sarsılmasına neden olmuştur. Bunda, devletin ve aldığı kararların, uluslararası kurumlar ve diğer devletlerin müdahalelerinden dolayı meşruiyetinin zedelenmesinin büyük rolü vardır³⁵. Aslında Habermas’ın bize tarihsel gelişimini anlattığı, modern burjuva kamusal alanının oluşum sürecinde din, Batı’da bireysel özerkliğin tarihsel olarak ilk alanını sağlamıştır. Temsili kamunun bağlı olduğu feodal otoritelerin, özel ve kamusal alanların uzun kutuplaşma sürecinde çözülmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Buna göre, kilisenin konumu, reformasyona

³² Arif Aytekin, *Ulus-Devlet Bağlamında İsmet Özel’in Toplum, Millet ve Vatan Tasavvuru*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2014, s. 18.

³³ Özlem Uluç, *Kamusal Alanda Din*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s.212.

³⁴ Kerem Ünüvar, “Osmanlı’da Bir Kamusal Mekân; Kahvehaneler”, Ed.: Ahmet Karadağ, *Kamusal Alan ve Türkiye*, Ankara, Asil Yay., 2006, s. 251.

³⁵ Bkz: Jürgen Habermas, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, Çev.: Medeni Beyaztaş, Bakış Yay., İstanbul, 2002, s. 27.

bağlı olarak değişmiş ve temsil ettiği tanrısal otoriteye olan bağlılık yani din, özel bir meseleye dönüşmüştür. Din özgürlüğü denen olay, tarihsel olarak ilk özel özerklik alanını güvence altına almıştır. Fakat bu süreç, mutlakiyetçi ulus devletin kurumsallaşma sürecidir. Bu süreçte görüldüğü üzere kilise de varlığını kamu hukuku kurumu olarak sürdürmüştür³⁶.

Bu bilgiler ekseninde ulus devletlerin ortaya çıkışı Habermas'a göre ilk olarak devletler, "birbirinden ayrı yaşayan etnik grupların barışçı yollarla tek tek devletleşmesiyle değil, komşu bölgelere, soylara, alt kültürlerle, dil ve din topluluklarına sirayet ederek"; ikinci olarak asimile edilerek marjinalleştirilmiş "alt-halklar" pahasına, son olarak da "neredeyse her zaman kanlı saflaştırma töreleriyle gerçekleştirilmiş ve azınlıkları sürekli yeni baskıların altına almıştır"³⁷. Habermas, ulus devletin toplumsal başarılarını kabul etmekle birlikte, ulus devlet düşüncesinin olabildiğince tehlikeli olduğunu vurgular. Modern devletin ortaya çıkışı, homojenleşmeyi gerektiren ortak bir aidiyet ve kimliği yani millet/ulus inşasını da beraberinde getirmiştir. Ancak kültürel homojenleştirme ve ulus inşası süreci hiçbir zaman barışçıl ve tek boyutlu olmamıştır. Yöneticiler ile inşa edilmek istenen ulusal kimlikte çıkarları örtüşen sınıfların iş birliği yaparak yürüttükleri bu homojenleştirme çabaları, devamında bir üst kimliğin belirlenmesi ile standart dil dayatılması, ulusal eğitim sistemi oluşturulması, ortak bir kültürel miras oluşturularak benimsenmesi ve benimsetilmesi yöntemleri ile oluşmuştur³⁸.

5. LAİKLİK

İnsanlık tarihinin önemli bir kısmı, dini iktidar ile dünyevi iktidarın özdeşleştiği bir dönemi kapsamaktadır. Bu durum, dini temsil eden şahıs ve grupların güçlü olmadığı müddetçe bir sorun teşkil etmemiştir. Fakat, bu manevi ve dünyevi birliktelik, dinin teşkilat yapısının meydana gelmesi ve güçlenmesi ile din adamlarının söz hakkının artmasına bağlı olarak bozulmaya maruz kalmıştır. Zira aynı olma durumu, dünyevi ve uhrevi alanın temsilcilerinin, yetki konusundaki fikir ayrılıklarıyla çözülmüş olmaktadır. Yetkiler konusunda ortaya iki buyruğun ihtiva etmesiyle fikir ayrılıkları meydana gelmiş ve bu durum karşılıklı güvensizliği meydana getirmiştir³⁹.

Laiklik, modernitenin bir kültürel devrimi olarak görülmektedir. Bu da düşüncenin laikleşmesi ve her alanda tüm ölçütlerin rasyonelleşmesiyle

---

³⁶ Jürgen Habermas, *Kamusalığın Yapısal Dönüşümü*, Çev: Tanıl Bora- Mithat Sancar, İletişim Yay., İstanbul, 2005, s. 71.

³⁷ Jürgen Habermas, *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak*, Çev.: İlnur Aka, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2002, s. 50.

³⁸ Uluç, a.g.t., s. 133.

³⁹ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1995, s. 362-363.

belirginleşmiştir. Laiklik, kendisini zorunlulukla, en azından toplumun içinde yaşadığı kurumlaşmış bir dinin eleştirisi olarak sunmuştur⁴⁰. Bu devrim, insanın özneleşmesiyle sonuçlanan bir süreçtir ve akılcılaşıma ile birbirini tamamlayan modernitenin bir çehresidir. Akılcılaştırmayla öznelleştirme, tıpkı birbirinin tersi şeyler söyleyen fakat gerçekte birbirlerini tamamlayıcı yönleri daha güçlü olan Rönesans'la Reform gibi, aynı zamanda ortaya çıkmışlardır. Özneden anlaşılabilir, her şeyden önce, akılcı ve insan düşüncesi tarafından anlaşılabilir yasalarla yönetilen bir dünyanın yaratılmasıdır. İnsanın özne olarak meydana gelişi, akılcı düşüncenin öğrenilmesi ve yalnızca aklın yönetimine boyun eğmek üzere, geleneğin ve arzunun baskılarına direnebilme gücüyle özdeşleştirilmektedir. Modernliğin dramı ise bizzat kendisini oluşturan iki yarından biriyle mücadele ederek, yani bilim adına özneyi koyarak akıl ve ulus adına, din ve doğal hukuk kuramlarındaki mirası yıkarak gelişmiş olmasındadır⁴¹. Bu bağlamda laikliği sadece din eleştirisi olarak algılamamak gerekir. Kamusal alan tartışmaları açısından önemli bir isim olan Benhabib, laikliği Batı modernliğinin menşesini meydana getiren üç önemli unsurdan biri olarak görmekte ve temel değer alanlarının yani din, bilim, estetik, hukuk ve düşünce sahalarının birbirinden ayrılması olarak yorumlamaktadır. Diğer başka unsurları ise özerklik ve siyasal olarak özerk bireylerin akılcı yollarla vereceği rızaya dayalı, meşru yönetim olarak görmektedir⁴².

Batı yaşadığı tarihsel değişim ve dönüşümde, evrensel düzeyde kabul görececek ilkelerle kendini laik devletin ve demokrasinin modeli haline getirebilmiştir. Evrensel düzeyde kabul görececek genel ilkeler ise, “18. yüzyıl sonlarında Amerikan ve Fransız Devrimleri ile tüm dünyaya duyurulan İnsan Hakları Bildirgeleri olmuştur. O tarihten beri de laik siyaset ve devlet anlayışı ve uygulamaları yeryüzünde artan bir etkinlikle yaygınlaşmaktadır⁴³”.

Görüldüğü üzere, felsefi temelini Rönesans ve Aydınlanma Felsefesinden alan laiklik, hukuksal temelini Amerikan İnsan Hakları Bildirgesi ve Fransız İhtilali'nden almıştır. İlk olarak Fransa, laikliğin anayasaya girme noktasındaki aşamaları itibariyle özel bir tarihsel geçmişe sahiptir. Fransa'da dinin kamusal alandan çıkarılıp, bireylerin vicdanlarında yer alması amacıyla düzenlemeler yapılmıştır. Bu tedbirler, bazıları tarafından ağır bir şekilde eleştiriye uğramıştır. Fransa'daki laiklik anlayışının yöntem olarak yasakçı ve jakoben olması eleştirilerin temel dayanağıdır. Fakat bazı

⁴⁰ Abel Jeanniere, “Modernite nedir?”, Çev.: Nilgün Tatal, Der.: Mehmet Küçük, *Modernizm versus Postmodernizm*, Vadi Yay., Ankara, 2000, s. 100-101.

⁴¹ Touraine, a.g.e., s. 230-231.

⁴² Ferda Keskin, “Seyla Benhabib ile Söyleşi”, *Cogito Dergisi*, 1998, s. 133.

⁴³ Özer Ozankaya, *Türkiye'de Laiklik -Atatürk Devrimlerinin Temeli-*, Cem Yay., İstanbul, 2000, s. 81.

yasaklardan dolayı dinlerin ibadet özgürlüğünün güvence altına alındığı da gözlerden kaçırılmamalıdır⁴⁴.

6. YURTTAŞLIK

Modern yurttaşlık kavramı, devlet ile olan ilişkisinde, bireyin sadakatini, haklarını, ödevlerini ve sorumluluklarını ifade eden anayasal bir kavramdır. Bu kurum, ortaya çıktığı ilk günden itibaren, özellikle modern ulus-devletin oluşum süreci içinde, yönetici toplumsal sınıfların halk yığınları üzerinde hegemonya kurmalarını sağlayan, ideolojik bir aygıt olarak kullanılmıştır. Modern yurttaşlık kurumu, aynı zamanda, milliyetçi ideolojiye destek olma niteliğinde bireylerin “benzerlik” temelinde aynı ulusal kültüre aidiyetlerini ve/veya “farklılık” temelinde “yabancıların” bu ulusal kültürden dışlanmalarını belirleyen kurumdur. Yurttaşlık, Eski Yunan'dan günümüze kadar oluşan siyasi toplumlar kadar tarihi bir kurum olmakla birlikte, zamanla büyük dönüşümler geçirmiştir. Aristo, yurttaşlığı şehir-devletlerin yöneticilerinin sahip oldukları ayrıcalıklı sosyal ve siyasal statü olarak tanımlamıştır. Günümüzün modern demokratik devletinde ise yurttaşlık kavramının ifade ettiği anlam, oy kullanmak suretiyle siyasal karar alma sürecine katılmaktır. Tarihte yaşanan toplumsal değişimlerle, yurttaşlık sadece belirli gruplara verilmiş bir ayrıcalık olmaktan çıkmış, ulusal devletin sınırları içinde yaşayan bireylerin çoğunluğunu kapsayan bir kurum haline gelmiştir⁴⁵.

Yurttaşlık, kendisiyle yakından ilişkili diğer birçok kavram gibi Aydınlanma ile doğrudan alakalıdır. Aydınlanmanın temel parametrelerinin toplumsal yaşamın pratiğine aktarıldığı ve somut bir şekilde gözlemlenebildiği ana birim yurttaş-bireydir⁴⁶. Aslında Touraine'nin “Demokrasi Nedir?” sorusuna cevaplar aradığı çalışmasında da belirttiği gibi, “Yurttaşlık düşüncesi herkesin siyasal sorumluluğunu bildirir⁴⁷”. Bu açıdan yurttaş olmak, kulluktan kurtulma olmak olarak değerlendirilebilir. Aydınlanma düşüncesinin bir sonucu olarak; kulluk statüsünün son bulması, aynı zamanda özgür yurttaşlardan oluşan ve ulus olarak adlandırılan, yeni bir toplumsal kategorinin de tarih sahnesine çıkmasını sağlamıştır. Bir düşün ve eylem şekli olarak Aydınlanma, bir bakıma yurttaş inşa etme projesidir. Yurttaşlığa

---

⁴⁴ Ergin Sertel, *Laiklik ve Türkiye'de Laiklik Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2009, s. 28.

⁴⁵ Thomas Humphrey Marshall- Thomas Bottomore, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Çev.: Ayhan Kaya, Gündoğan Yay., Ankara, 2000, s. 137.

⁴⁶ Mustafa Gündüz-Ferhan Gündüz, *Yurttaşlık Bilinci*, Anı Yay., Ankara, 2007, s. 3.

⁴⁷ Alain Touraine, *Demokrasi Nedir?*, Çev.: Olcay Kunal, YKY Yay., İstanbul, 1997, s. 104.

kaynaklık ettiği belirtilen Aydınlanma, modern Batı medeniyeti tarihinde en önemli düşünce şekillerinden biridir⁴⁸.

Aydınlanma ile insanoğlunun her türlü batıl otoriteye (Aydınlanma ölçeklerine göre, soyut, görünmeyen veya akıldışı veya batıl kabul edilen otoriteye karşı) olan başkaldırma fiili insanın aklını kullanmasına, bilhassa dinsel dogmalardan kurtulmasına olanak tanımıştır. Aydınlanma, Kant'ın da dediği gibi, insanları, “erişkin olmama” durumundan kurtaran bir süreçtir. Kant'a göre Aydınlanma, “Aklı her yönüyle ve her bakımdan çekinmeden kitlenin önünde apaçık olarak kullanmak özgürlüğü”dür⁴⁹. Bu manada yurttaşlık, aklını başkasının güdümünden kurtaran bireylerin etkinliğiyle inşa edilmiştir. Yani, yurttaşlığın inşası bakımından Aydınlanma'nın en önemli sonucu kendi aklını kendisi kullanan, kul ve tebaa olmaktan kurtulan yurttaş-bireydir⁵⁰.

Modern insan tarafından talep edilen “yurttaşlık ruhu”, kamusal rahatlığa karşı duyulan bir özlem ile yasalara ve “ortak iyi”ye tekabül eden “millî menfaat”e duyulan saygı çerçevesinde şekil alır. Günümüzde, millî entegrasyonun kuramsal boyutunu teşkil eden yurttaşlık kurumu çevresindeki tartışmalar; demokratik pratiğin, bireyin yalnızca yurttaş kimliği ile tanındığı “hak temelli” bir yurttaşlık projesi üzerinde mi; yoksa bireyin ulusaltı bir topluluğa üyeliği noktasında şekillenen cemaatsel kimliği ile tanındığı “topluluk temelli” bir yurttaşlık zihniyeti üzerinde mi şekillenmesi gerektiği hususunda yoğunlaşmaktadır⁵¹. Hâlbuki yurttaşlık kurumu, Rousseau'nun yurttaş olmanın saiki olarak tarif ettiği “bütünün bir parçası olarak var olma” duygusunun, gelişmiş bir yurttaşlık kültürü ile birlikte topluluğa bağlı olmak olarak yerleşmesini öngörür⁵².

Yurttaşlık, ayırt edici bir biçimde bir “kamu” kavramlaştırması oluşturmaya yardım eder fakat bu belirli seslerin -toplumsal cinsiyet, etnik köken, sınıf- dışlanması eğilimi taşıyan bir kamudur. Burjuvazinin aristokratik ayrıcalıklara karşı savaşım içinde anlam bulan “evrensel yurttaşlık” idealinin özünde yurttaşlık statüsünün her türlü özellik ve farklılıkları aşan ve bu manada eşitliği aynılığa indirgeyen bir anlayış bulunmaktadır. Yurttaşlığı aynılığa indirgeyen zihniyet, hem ulus devlet hem de liberal felsefe açısından işlevseldir. Çağdaş demokrasilerde, kamu kurumlarının gayri şahsiliği esas olduğundan, yurttaşlar devletin kendilerine etnik, dilsel ve kültürel

⁴⁸ Şeyhmus Demir, *Yurttaşlık Kavramı ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi: Anayasal Yurttaşlık*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2005, s. 22.

⁴⁹ Immanuel Kant, “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt”, *Seçilmiş Yazılar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 215.

⁵⁰ Gündüz-Gündüz, a.g.e., s. 4.

⁵¹ Google+, 2007, <http://www.genbilim.com/sosyal-bilimler/sosyoloji/yurttathlyk-ve-kamusal-alan/> “17.01.2015”.

⁵² Ali Yaşar Sarıbay, *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, Everest Yay., İstanbul, 2008, s. 108.

kimliklerinden bağımsız olarak “eşit” bir biçimde davranması karşılığında söz konusu kimliklerinden vazgeçerek bir anlamda bedel ödemektedirler. Kimlikler, büyük ölçüde tanınma ya da onun yokluğunda biçimlenmekte, bu anlamda tanınmama bir başka baskı ve cebir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır⁵³.

Kapitalizm ve modern devlet ne kadar yurttaşlık bağlamında siyasal/kamusal alanda eşitlikçi bir başlangıç sunsa da, aynı zamanda meydana gelen iktisadi ve politik olan; devlet- sivil toplum; kamusal-özel kutuplaşmaları yurttaşlığı yeni problemlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Kamusal hak ve yükümlülüklerin hayat bulduğu yurttaşlık, ulusal devlet içerisinde sınırlandırdığı toplumu kısmen kapsayıcı kısmen de dışlayıcı bir içeriğe sahiptir⁵⁴.

Kısaca yurttaşlık, yukarıdan devlet eliyle verildiği şartlarda, pasif ve negatif bir içeriktedir. Kamusal ve özel ayrımı burada yurttaşlığın kültürel boyutuna işaret etmektedir. Yani kamusal ya da özel alanların yüceltilmesine göre yurttaşlık farklı bir gelişim izlemektedir. Siyasal etkinlik alanının sınırlı olduğu yerlerde yurttaşlığın özel olduğu sonucuna ulaşılabilir⁵⁵.

7. SONUÇ

Kamusal alan, günümüzde Habermas ile kendini güncelleyen ve bütün kesimlere hitap eden bir zihniyet çerçevesinde yeniden filizlenmiştir. Fakat kamusal alan düşüncesinin temel parametrelerini belirleyen zihniyet Aydınlanma’dır. İnsanoğlunun geçirmiş olduğu bilimsel, teknolojik, siyasal ve kültürel devrimlerin sonucunda toplumda meydana gelen yeni yansımalar, kamusal alanın temel parametrelerini ortaya çıkarmıştır. Modern kamusal alan dönemi, akıl ve ilerleme üzerine kurulu olmasından rasyonel olmayan konular ve iddiaları kamusal alanın içinde dışsallaştırmaktadır. Kamusal alanın temel parametrelerini akılcılık, sekülerleşme ve yurttaşlık gibi unsurlar ortaya çıkarmaktadır. Modern, kamusal alandaki görünürlüğü bakımından birçok eleştiriye uğramakla birlikte temel eleştiri mekanizması postmodern düşünörlere dayanmaktadır.

Kamusal alanda modernitenin başlıca parametrelerinin her biri, kamusal görünürlüğün kamusal alanda yer edinmesiyle birlikte bu görünürlüğün özel alana taşınması şeklinde de rol oynamaktadır.

---

⁵³ Sait Çetinoğlu, Yurttaş ve Yurttaşlık, 2009, <http://www.izmirizmir.net/konuk-yazar-yurttas-ve-yurttaslik-sait-cetinoglu-y1145.html>. “21.01.2015”.

⁵⁴ Mehmet Güngör, *Ulus-Devlet Yurttaşlığından Küresel Yurttaşlığa Türkiye’de Yurttaşlık Olgusu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2008, s. 11.

⁵⁵ Yeşim Gündoğdu, “Avrupa Birliği Yurttaşlığı Avrupa Kimliği Sorununa Çözüm Olusturabilir mi?”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C. 3, No:2 (Bahar: 2004), s. 15.

Parametrelerin kamusal alandaki görünürlüğü bireylerin içinde buldukları devletin iktidarı, toplumun ya da içinde bulunulan kurumun üzerindeki etkileri bağlamında farklılıklar oluşturabilmektedir.

Kamusal alan bağlamında tartışılan konularından biri de din olgusudur. Din, kamusal alanı kendi parametreleriyle yönetmek, etkilemek isteyen bir olguyken kamusal alan ise dinin bu istekleri karşısında toplumun ortak alanı olması ve toplumun ortak değerlerini temsil etmesi itibarıyla buna karşı koymaktadır. Bunun sonucu olarak, son birkaç yüzyılda dinin gücünün ve onun kurallarının kamusal alandan arındırılıp, sadece kültürün bir bileşeni olarak akılcılık perspektifinde inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu durumda da doğal olarak kamusal alan ve din karşı karşıya gelmektedir. Aydınlanma dönemine kadar kamusal alanda dinsel görünürlük daha belirginken bu dönemden itibaren kamusal alan parametrelerinin dinin aleyhine değişim gösterdiği görülmektedir. Modern dönemde meydana gelen felsefeler, kamusal alanda seküler görünümün daha belirgin ve egemen hale gelmesine neden olmuştur.

Modern dönemde aklın öncülüğünde meydana gelen paradigmlar dinin fonksiyonlarını azaltarak, bireyi özel alana hapsedmektedir. Modern kamusal alan düşüncesinde din, modernitenin tasavvurlarıyla çelişen bir olgu olarak meydana gelmektedir. Modern toplumlarda bu özel alanların işlevleri kısıtlanarak kamusal alan, özel alanın etkin olmadığı yerlerde rol oynamaktadır. Modernleşmeyle birlikte özel alandaki aktörler biricikliklerini, kimliklerini ve farklılıklarını özel alandan kamusal alana taşıyarak tek olan kamusal alanı, çeşitliliğe ve çoğulculuğa yönlendirmektedir. Fakat bütün bunların aksine modern dönemde temelde rol oynayan parametrelerin, kamusal alan görüntüsüyle başlayarak özel alana taşınan olgular bütünü olduğu görülmektedir.

Dini perspektifle bakıldığında ise yaşamı, kamusal alan ve özel alan olarak ayırmaktan ziyade bir bütün içinde ele almak gerekmektedir. Din, yaşamın her alanında etkili olduğu gibi kamusal ve özel alanda da belirleyici bir etkidir. Sonuç olarak, modernizmi etkileyen temel parametreler konjonktürel olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Önemli olan kamusal alanda devlet erkinin söylemsel ve işlevsel etkisinden ziyade, evrensel bir kamusal alan ahlâkının oluşturulması için gayret edilmesidir.

KAYNAKÇA

AKGÜL, M., (2012), “Modernlik-Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din”, Ed.: Niyazi Akyüz-İhsan Çapcıoğlu, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Ankara, Grafiker Yayınları.

- AYTEKİN, A., (2014). Ulus-Devlet Bağlamında İsmet Özel'in Toplum, Millet ve Vatan Tasavvuru, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta.
- BERGER, P., (2011). *Kutsal Şemsiye "Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları"*, Çev.: Ali Coşkun, İstanbul, Rağbet Yayınları.
- BERGER, P. L., BERGER, B., KELLNER, H., (1985), *Modernleşme ve Bilinç*, Çev.: Cevdet Cerit, İstanbul, Pınar Yayınları.
- BERGER, P. L., (2002), "Dini ve Toplumsal Kurumların Değişimi", Der. ve Çev. Adil Çiftçi, *Din ve Modernlik: Toplum Bilim Yazıları I*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları.
- ÇETİNOĞLU, S., (2009), "Yurttaş ve Yurttaşlık", <http://www.izmirizmir.net/konuk-yazar-yurttas-ve-yurttaslik-sait-cetinoglu-y1145.html>. "21.01.2015".
- ÇİĞDEM, A., (1999), *Aydınlanma Düşüncesi*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- DEMİR, Ş., (2005). "Yurttaşlık Kavramı Ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi: Anayasal Yurttaşlık", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat.
- DOBBELAERE, K., (2006), "Sekülerleşmenin Üç Yüzü: Toplumsal, Kurumsal ve Bireysel Sekülerleşme", Haz.: Ali Köse, *Laik Ama Kutsal*, İstanbul, Etkileşim Yayınları.
- GÜNDOĞDU, Y., (2004), "Avrupa Birliği Yurttaşlığı Avrupa Kimliği Sorununa Çözüm Oluşturabilir mi?", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C. 3, ss. 11-26.
- GÜNDÜZ, M. – GÜNDÜZ, F., (2007), *Yurttaşlık Bilinci*, Ankara, Anı Yayınları.
- GÜNGÖR, M., (2008), "Ulus-Devlet Yurttaşlığından Küresel Yurttaşlığa Türkiye'de Yurttaşlık Olgusu", İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya.
- HABERMAS, J., (2002), *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, Çev.: Medeni Beyaztaş, İstanbul, Bakış Yayınları.
- HABERMAS, J., (2005), *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, Çev.: Tanıl Bora-Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları.
- HABERMAS, J., (2002), "Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak, Çev.: İlknur Aka, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- HORKHEIMER, M., (2010), *Akıl Tutulması*, Çev.: Orhan Koçak, İstanbul, Metis Yayınları.

- JEANNIERE, A., (2000). “Modernite nedir?”, Çev.: Nilgün Tural, Der.: Mehmet Küçük, *Modernizm versus Postmodernizm*, Ankara, Vadi Yayınları.
- JENKS, C., (2012), *Temel Sosyolojik Dikotomiler*, Çev.: İhsan Çapcıoğlu, Ankara, Birleşik Yayınları.
- KANT, I., (1984), *Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt*, Seçilmiş Yazılar, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- KARADAĞ, A., (2006), “Postmodernite ve Kamusal Alan: Mutlak Hakikat Arayışının Sonu”, *Kamusal Alan ve Türkiye*, Ed.: Ahmet Karadağ Ankara, Asil Yayınları.
- KESKİN, F., (1998), “Seyla Benhabib ile Söyleşi”, *Cogito Dergisi*, S. 15, ss. 132-140.
- KOMŞU, S., (2008), “Ulus Devlet, Türk Ulus Devlet Yapısı, Küreselleşme ve Türkiye”, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- KÖROĞLU, C. Z., (2013), “Modern Kamusal Alana Eleştirel Yaklaşımlar: Genel bir Değerlendirme” (Postmodernizm, Feminizm ve Din), *Turkish Studies*, 8/6, Ankara, ss.431-457. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/2145411696_27K%C3%B6ro%C4%9FluCemileZehra-sos-431-457.pdf.
- KÖROĞLU, C. Z., (2014), “Kamusal Alan ve Din İlişkilerinde Yeni Dönem”, *Turkish Studies*, Vol. 9/5, Ankara, ss. 1487-1505. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/538112581_86K%C3%B6ro%C4%9FluCemileZehra-sos-1487-1505.pdf
- LUCKMANN, T. (2003), *Görünmeyen Din “Modern Toplumda Din Problemi”*, Çev.: Ali Coşkun-Fuat Aydın, İstanbul, Rağbet Yayınları.
- MARSHALL, T. H. & BOTTOMORE, T., (2000). *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Çev.: Ayhan Kaya, Ankara, Gündoğan Yayınları.
- OZANKAYA, Ö., (2000), *Türkiye’de Laiklik -Atatürk Devrimlerinin Temeli-*, İstanbul, Cem Yayınları.
- ÖZBEK, M., (2004), “Kamusal Alanın Sınırları”, ed.: Meral Özbek, *Kamusal Alan*, İstanbul, Hil Yayınları.
- ÖZDEMİR, H., (2015). “Modern ve Postmodern Parametreler Bağlamında Kamusal Alan ve Din”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2015, s.38.

- ÖZKAN, M. A., (2012), “Türk Sinemasında ‘Bireysellik’ Okumaları: ‘Kaybedenler Kulübü’ ve ‘Pandora’nın Kutusu’ Örnekleri”, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- SARIBAY, A. Y., (2008), *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, İstanbul, Everest Yayınları.
- SERTEL, E., (2009), “Laiklik ve Türkiye’de Laiklik Sorunu”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas.
- TEMİZKAYA, E. (2015). “Postmodern İmge Toplumu: Sosyo-Psikolojik ve Felsefi Bir Analiz”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta.
- TOPAKKAYA, A., (2007). “Modern Birey Kültü”, *Felsefe Dünyası*, C. 45, S. 45.
- TOURAINÉ, A., (1995), *Modernliğin Eleştirisi*, çev.: Hülya Tufan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- TOURAINÉ, A., (1997). *Demokrasi Nedir?*, çev.: Olcay Kunal, İstanbul, YKY Yayınları.
- ULUÇ, Ö., (2011). “Kamusal Alanda Din”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- ÜNAL, M. S., (2012). “Bireycilik ve Din”, Ed.: Niyazi Akyüz-İhsan Çapcıoğlu, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ÜNAL, M. S., (2007). “Modern Toplumda Dinsel Bireycilik”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- ÜNÜVAR, K., (2006). *Osmanlı’da Bir Kamusal Mekân; Kahvehaneler*, Ed.: Ahmet Karadağ, *Kamusal Alan ve Türkiye*, Ankara, Asil Yayınları.
- WACH, J., (1995). *Din Sosyolojisi*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

